

Догматичне богослов'я

УДК 27-184.3:161.263:2-67

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ХРИСТІЯНСТВА У ВИЗНАННІ ВІРИ У ПРЕСВЯТУ ТРІЙЦЮ У СВІТЛІ НОВІТНІХ ЄРЕТИЧНИХ ВІРУВАНЬ У БОГА

Василь ТУЧАПЕЦЬ

*Івано-Франківська Академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я,
вул. Гарбарська, 22, 76019, Івано-Франківськ, Україна*

e-mail: vtv@o2.pl

У статті автор, на основі навчання II Ватиканського Собору, розглядає проблематику сучасних викликів, які стоять перед християнином УГКЦ у визнанні його віри в Пресвяту Трійцю, у контексті успішного поширення новітніх єретичних поглядів про Бога, відображених, зокрема, у навчанні свідків Єгови та мормонів. Метою дослідження було сформування основних пріоритетів сучасного визнання віри в Пресвяту Трійцю та критичного осмислення методологій, які використовуються в єретичних спільнотах. Завдяки богословському аналізу тринітарного навчання від початків його формування Отцями Церкви, через середньовічний розвиток богослов'я до сьогодення, у процесі дослідження, сформовано богословський синтез суджень, ідей та пропозицій. До пріоритетних висновків статті належить зарахувати: важливість опрацювання нової, простої, зрозумілої для сучасної людини богословської мови про Триєдиного Бога та необхідність сформування сучасного простого та інтегрального символу віри для християнина УГКЦ.

Ключові слова: християнство, віра в Пресвяту Трійцю, символ віри, проблематичні судження: ересь.

Автор статті, на основі ідей II Ватиканського Собора, рассматривает проблематику современных вызовов, которые стоят перед христианином УГКЦ в исповедании его веры в Пресвятую Троицу, в контексте успешного распространения новейших еретических взглядов о Боге, отраженных, в частности, в лжеучении Свидетелей Иеговы и мормонов. Целью исследования было формирования основных приоритетов современного исповедание веры в Пресвятую Троицу и критического понимания методологий, используемых в еретических сообществах. Благодаря анализу тринитарного учения с самого начала его формирования Отцами Церкви, через средневековое развитие богословия и до сегодняшнего дня, в процессе исследования, сформирован богословский синтез суждений, идей и предложений. К выводам статьи принадлежит отнести: существенность разработки новой, простой, понятной для современного человека богословской речи о Триедином Боге и необходимость формирования современного простого и интегрального символа веры для христианина УГКЦ.

Ключевые слова: христианство, вера в Пресвятую Троицу, символ веры, проблемное понимание: ересь.

The author of the article, based on the ideas of the Second Vatican Council, examines the problems of the modern challenges faced by the UGCC Christian in confessing his faith in the Holy Trinity in the context of the successful dissemination of the latest heretical views on God, reflected in particular in the teaching of Jehovah's Witnesses and the Mormons. The fundamental question that is discussed in the article: Why does a certain part of Christians in Ukraine so easily renounce the doctrine of the Holy Trinity and accept the heretical, but more simply, teaching of God that propagates the newly formed communities of Jehovah's Witnesses, the Mormons, etc.? The aim of the study was to formulate the main priorities of the modern recognition of the faith in the Holy Trinity and to critically understand the methodologies used in heretical communities. Thanks to the analysis of the Trinitarian doctrine from the beginning of its formation by the Fathers of the Church, through the medieval development of theology to the present, in the process of research, a theological synthesis of judgments, ideas and proposals has been formed. Priority conclusions of the article include: 1) The need for a more detailed study and continuous monitoring of the methodologies of teaching about God in heretical communities and the creation of integrated pastoral and theological counterbalances by the Church on the biblical, theological and social-social plane for the preservation and spread of the truths of the Holy Scriptures of the Triune God. 2) Theological teaching of Christians about the mysterium of the Holy Trinity must be restored, to deviate from complex philosophical and theological terms in the direction of working out a new, comprehensible for the modern man of theological language about God expressed by simpler concepts. 3) In light of the teaching of the Second Vatican Council and the recommendations of the Catechism of the Catholic Church, it is necessary to improve not only the way of learning, but also the way of recognizing the faith in the Holy Trinity. That is why it is necessary to begin the process of propagating the idea of writing a new, simple and integral symbol of faith for a modern Christian of the UGCC.

Key words: Christianity, faith in the Holy Trinity, Creed, problematic judgments: heresy.

У другій половині ХХ ст. прогресивна частина християнства, беручи до уваги сучасний гуманітарно-технологічний поступ людства та суспільні виклики, започаткувала процес оновлення традиційного християнського світогляду. Яскравим прикладом такого осучаснення, «*aggiornamento*», віри та духовного життя Католицької Церкви став II Ватиканський Собор (1962-1965 рр.), який у своїх соборових документах, сформував нові горизонти розвитку християнства¹.

До цього процесу християнського осучаснення, наша УГКЦ поступово приєдналась лише на межі II-го та III-го тисячоліть, у зв'язку із історією її переслідування (1945-1989 рр.), відновлення та становлення. І хоча греко-католицька спільнота, протягом останніх двох десятиліть доклала багато зусиль, зокрема в еклезіально-парафіяльному, богословсько-катехитичному плані, однак, до сучасного рівня розвитку Католицької Церкви залишається багато праці. Частково, на сповільнений процес «осучаснення» впливає те,

¹ Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі. Львів : Свічадо, 2014. 608 с.

що УГКЦ приналежить до спільноти Церков східної традиції та глибоко поєднана (*особливо літургійно та духовно*) із православним світом, який, у свою чергу, залишається закритий на зміни.

Відомо, що православ'я, в наслідок певних історичних подій (падіння Константинополя (1453 р.), переслідування зі сторони арабів, середньовічної полеміки із Католицькою Церквою) стало дуже фундаментальним, традиційним, бо остаточно сформувалось в атмосфері збереження багатой духовної спадщини Східних Отців Церкви². Хоча слід зазначити, що православний Схід не завжди був замкнений на «нове», прикладом чого є золота епоха східної патристики IV-VIII ст.³, часи небувалого еклезіального розвитку та поступального динамізму в богословській, літургійній та духовній площині⁴.

Сьогодні, в більшості Православні Церкви, прагнучи і надалі зберегти традиційні орієнтири, все таки ж поступово визнають, хоча б через рішення Всеправославного Собору (Крит, 2016 р.), актуальність праці над осучасненням східної традиції⁵.

Говорячи загально про актуальність осучаснення християнства, його основних ідей, належить виокремити проблематику сучасного визнання віри в Пресвяту Трійцю. Це правда віри, яка офіційно проголошена Церквою на I-ому та II Вселенських Соборах, є догмою Церкви та представлена християнам до вірування у Нікейсько-Константинопольському Символі Віри. Тож на перший погляд виглядає, оскільки наука в Пресв. Трійці чітко вже встановлена та проголошена, тож християнам залишається лише богословська площина її вивчення, богопізнання.

Але чому сучасній людині так важко прийняти цю правду віри? Чи тільки тому, що вона особливо містерійна, трансцендентальна? Чи може богослов'я дуже складно її висвітлює? Чому деяка частина християн так легко відходить від цієї правди, схиляючись до еретичного, але більш простішого, вчення, наприклад: свідків Єгови, мормонства, тощо.

Тринітарна проблематика завжди була актуальною в Церкві. В часи патристики у Західній Церкві св. Августин, а у Східній Церкві Кападокійські Отці (св. Василій Великий, св. Григорій Назіанський та св. Григорій Нісський) відповідно до цього історичного часу, намагались їхньої сучасною

² Шмеман А. Исторический путь православия. Москва : Паломник, 1993. С. 318–339.

³ Мейендорф И. Византийское богословие. Исторические направления и вероучения. Москва : Когелет, 2001. С. 17-35.

⁴ Падовезе Л. Вступ до патристичного богослов'я. Львів : Свічадо, 2001. С. 28–34; Taft R.F. Oltre l'oriente e l'occidente. Per una tradizione liturgica viva. Roma, 1999. С. 31-50.

⁵ Документи Святого і Великого Собору Православної Церкви. Крит, 2016 / авт.-уклад. прот. Георгій Коваленко, архім. Кирил (Говорун). Київ : Дух і літера, 2016. 112 с.

мовою (за допомогою Св. Письма та філософії) представити віру в Триєдиного Бога⁶. У II-ому тисячолітті християнства естафету поглиблення навчання про Пресв. Трійцю перейняв на Заході – св. Тома Аквінський (1225-1274)⁷, а на Сході – св. Григорій Палама (1294-1360)⁸.

В новітню епоху, в східній традиції до числа тих, хто закликав до оновлення православного богослов'я в цілому належить зарахувати Павла Євдокімова (1901-1970), Олександра Шмемана (1921-1983), Йоана Меєндорфа (1926-1992)⁹. В Католицькій Церкві промоторами оновлення богословського навчання зокрема були: Ганс Урс фон Бальтазар, (1905-1988)¹⁰, Карл Ранер (1904-1984)¹¹. Саме вони стали богословськими консультантами та основними редакторами підготовки догматичних документів II Ватиканського Собору.

II Ватиканський Собор – Вселенський Собор Католицької Церкви, скликаний з ініціативи Папи Римського Івана XXIII у 1962 р., тривав до 1965 р., завершив роботу вже за нового Папи Павла VI. На Соборі було близько 2500 єпископів та понад 300 богословів–консультантів, редакторів соборових праць. На ньому було ухвалено низку важливих богословських та пасторальних документів, що стосуються віри та церковного життя: 4 конституції, 9 декретів і 3 декларації. Основними соборовими документами із точки зору богослов'я є: Догматична Конституція про Церкву (лат. назва *Lumen Gentium*) та Догматична Конституція про Божественне Одкровення (лат. назва *Dei Verbum*)¹².

Цей Собор Католицької Церкви, безперечно, став основним джерелом новітніх ідей в християнстві. Він започаткував значні богословські зміни світогляду, відхід від схоластичного богослов'я в напрямку формування нових підходів в богослов'ї, завдяки сучасній методологічній системі, яку окреслено теологічний опис. Собор закликав до оновлення навчання про

⁶ Лаба В. Патрологія : життя, письма і вчення Отців Церкви. Рим, 1974. С. 236-252; 378-380.

⁷ Breuning W. Nauka o Bogu. Podręcznik teologii dogmatycznej. Kraków, 1999. С. 186-197.

⁸ Лосский В.Н. Очерк Мистического богословия Восточной Церкви. Догматическое богословие. Москва : Центр, 1991. С. 54-69; Асмус В., Бернацкий М. Учение Григория Паламы. *Православная энциклопедия* / под ред. патриарха Кирилла. Москва : Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2007. Т. 13. С. 22-41.

⁹ Мейендорф И. Православие в современном мире. Москва : Путь, 1997. С. 171-189; Калліст (Уер). Православна Церква. Київ : Дух і Літера, 2009. С. 183-184.

¹⁰ Лупандин И. Бальтазар Ганс Урс фон. *Католическая Энциклопедия* / ред. В. Л. Задворный та ін. Москва, 2002. Т. 1. С. 452-454; Бальтазар Г.У. Пасхальне таїнство / перекл Н. Лозинської. Львів : Місіонер, 2011. 280 с.

¹¹ Фаруджа Э. Ранер Карл. *Католическая Энциклопедия* / ред. В. Л. Задворный та ін. Москва, 2011. Т. 4. С. 48-50; Ранер К. Основания веры. Москва : Библийско-богословский ин-т св. апостола Андрея, 2006. 658 с.

¹² Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі. С. 55-116; 213-226.

Бога, вихід на нові горизонти, через поширення вже напрацьованої Церквою спадщини, новими ідеями¹³.

Приймаючи ці ідеї за основу, на площині тріадології зокрема, згаданий вже німецький католицький богослов великої ранги Карл Ранер, опрацював ідею осучаснення термінологічного вираження тринітарного богослов'я, щоб наблизити його для сучасної людини¹⁴. І це **перша проблематика – богословське навчання про Пресвяту Трійцю**, яка є центральним таїнством віри людини, має оновлюватись, видозмінюватись на шляху від складних філософсько-богословських термінів до простіших та ближчих сучасній людині понять.

Бо саме у цій площині відображене питання про сучасні єретичні вірування в Пресвяту Трійцю (зокрема свідки Єгови та мормони), які творять дуже прості теологічні системи. Звичайно, говорячи про діяльність єретичних спільнот, потрібно вказувати також і на інші площини: застосування психологічних прийомів щодо людини, максимальне використання впливу спільноти на одиницю, матеріальні аспекти, та багато інших...

Але нас найперше цікавить ідейна складова: Чому люди так легко приймають їхнє вірування, хоча воно є суперечливе Святому Письму? Найбільш оптимальною буде відповідь: бо воно в більшості сформоване в дуже прості системи уявлень та мінімальну кількість термінів. Їхнє навчання виражене зрозумілою мовою для легкого запам'ятовування основних ідей. Завдяки цьому не лише вибрані богослови, але кожен, хто приналежить до цієї спільноти, може легко навчати, пропагувати ці ідеї.

Так до прикладу, навчання свідків Єгови можна представити у дуже просту систему координат: є лише один Бог, його ім'я Єгова, повір у Нього, прийди до нас, ти будеш спасений. Навчай про це інших людей і не вір усім, хто тобі заперечує¹⁵.

Натомість, політеїстичне навчання мормонів відображене у наступному: є Бог Отець і «Небесна Мати», і в них народився Син Ісус, Він був посланий, щоб нам сказати, що ми також спадкоємці Бога, і ми також можемо стати богами. Потрібно просто повірити у цю «правду», прийти до них, навчати інших¹⁶.

¹³ Ibidem. С. 224-225.

¹⁴ Breuning W. Nauka o Bogu. Podręcznik teologii dogmatycznej. С. 223-224; Шепетяк О. М. Тринітарне богослов'я Карла Барта і Карла Ранера. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2014. № 24. С. 118-124.

¹⁵ Свідки Єгови. URL: <http://www.apologetika.org.ua/index.php/information-on-pseudo-christian-groups/95-jw> (дата звернення: 03.11.2018).

¹⁶ Мормони. URL: <http://www.apologetika.org.ua/index.php/information-on-pseudo-christian-groups/97-lds> (дата звернення: 03.11.2018).

Як наслідок, завдяки пропагуванню таких простих координат, згідно статистичних даних за 2017 р., маємо у світі майже 8,5 млн. – свідків Єгови (150 тис. в Україні)¹⁷, і майже 16 млн. – ісповідників мормонства (12 тис. в Україні)¹⁸.

Які виклики стоять перед християнством III Тисячоліття, особливо в Україні, щоб зупинити поширення цих єретичних вірувань в Бога:

- найперше, це **біблійна складова**, більшість людей не знають та не читають Святе Письмо, тому так легко сприймають єретичні ідеї, які цілковито суперечать його вченню. Йдеться тут не лише про необхідність біблійних читань при парафіях чи заохоту до індивідуального читання Святого Письма, бо незважаючи на всю позитивність такої пасторальної праці, нажаль вона не може охопити значну частину вірних, і цілком не осягає результату по відношенню до непрактикуючих християн. Тож потрібно, взоруючись на успішну методику єретичних спільнот, зі Святого Письма відділяти самі основні ідеї, цитати та максимально та багаторазово поширювати їх у доступній формі сучасній людині, щоб вони стали загальновідомими та загальноживаними;
- по-друге, це **богословська складова**, потрібно поступово наближати християнське богослов'я до людей, щоб воно не було лише наукою одиниць, вибраних, а це можливо осягнути лише на шляху переформатування складної філософсько-богословської термінології на доступний простіший світогляд. Адже сучасна людина є відкритою до навчання, потребує та шукає розуміння своєї віри в Бога.

І цим дуже вдало послуговуються єретичні спільноти, наголошуючи, що саме в них людина може швидко і ясно отримати знання про Бога. Тож це є викликом для Церкви, а саме шукати сучасні прості форми пропагування свого віровчення. Було б дуже добрим початком цього процесу, проводити не лише духовні реколекції на парафіях, але запровадити *Тижні віри*, пасторальний час поглиблення віровчення, розважання текстів Святого Письма. А також, принаймні тричі на рік в аспекті літургійного святкування празника Пресв. Трійці (перший день П'ятидесятниці),

¹⁷ Свідки Єгови. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8_%D0%84%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8#cite_note-1 (дата звернення: 04.11.2018).

¹⁸ Мормони. Матеріал из Википедии — свободной энциклопедии. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%8B> (дата звернення: 04.11.2018).

Богооб'явлення та Благовіщення, обов'язково доносити до християн основні ідеї віри в Триєдиного Бога;

- по-третє, це **спільнотна складова**, яку максимально використовують еретичні спільноти. Потрібно сформувати парафіяльну спільноту, як одну систему багатьох невеликих спільнот, об'єднаних за віком, за життєвими обставинами, молитовними практиками і так далі. Актуальна соціологія засвідчує, що сучасна людина шукає найперше індивідуального спілкування та потребує постійного контакту із іншими людьми, спільнотою (саме тому сьогодні такий бум соціальних мереж та месенджерів).

Окрім цього, у світлі II Ватиканського Собору, Катехизм Католицької Церкви піднімає **другу велику та актуальну проблематику** для сучасної людини, а саме не лише спосіб навчання, але і **спосіб визнання віри** в Пресвяту Трійцю (п. 185-197, ККЦ)¹⁹. Це питання є особливо актуальним для християнства в Україні, оскільки традиційно усі Православні Церкви та УГКЦ використовують у своїх літургійних молитвах та при звершенні Святих Таїнств лише Нікейсько-Константинопольським Символом Віри²⁰. Він є основним під час євангелізаційного та катехитичного навчання так дорослих, як і дітей. Сучасним новонаверненим християнам, молодим хресним батькам, а понад усе дітям, важко вивчити Нікейсько-Константинопольський Символ, а ще важче зрозуміти богословську термінологію, яка його наповняє.

Саме тому, Римо-Католицька Церква у своїй літургійній та катехитичній практиці використовує, поряд із Нікейсько-Константинопольським Символом, набагато простіший термінологічно Апостольський символ віри²¹. Це один із найдавніших символів, (перші писемні згадки сягають початку III-го ст. у творах Іполита Римського (+235 р.)). Цей символ, в ранніх часах християнства, вживала особливо Римська Церква при Таїнстві Хрещення. Написаний дуже простою, зрозумілою та євангельською мовою. Названий апостольським, оскільки він, з одного боку, є найстаршим символом віри, що сходить до апостольських часів, а з іншого боку, як би підсумовує навчання апостолів. Західна Церква надає йому по сьогодні особливого авторитету та значення (п.193-194,

¹⁹ Катехизм Католицької Церкви. Синод УГКЦ, 2002. С. 56-58.

²⁰ Православний катехизм «Бог Живий»: катехизм для всієї родини / пер З. Кудрини. Львів: Свічадо, 2005. С. 60-61.

²¹ Каприо С. Апостольський Символ Веры. *Католическая Энциклопедия* / ред. В. Л. Задворный та ін. Москва, 2011. Т. 1. С. 325-326.

ККЦ)²². Його також використовують в літургії та навчанні Англіканська, Старокатолицька та більшість класичних Протестантських Церков²³.

Знаменним є те, що Апостольський символ віри, незважаючи на західне походження, у Східній традиції в IV ст., був також знаний в декілька редакціях та був використовуваний під час Таїнства Хрещення. Найбільш поширена була *єрусалимська формула* цього Символу, яка збереглась у Катехизах св. Кирила Єрусалимського (+387) та *кесарійська формула* Апостольського символу, яка збереглась в історичних працях Євсевія Кесарійського (+340)²⁴.

Дуже шкода, що від початку V ст. на Сході Апостольський символ віри поступово був замінений на соборний Нікейсько-Константинопольський Символ віри, який відіграв визначну роль в боротьбі Церкви із ересями аріанства та духопоборництва. І як наслідок, сьогодні Східна Церква, а разом із нею УГКЦ, цілковито його не використовує ні в літургійній, ні в катехитичній площині.

Східна традиція не послуговується жодним іншим символом віри, які так рясно народились в патристичну епоху. Це були Визнання та Символи Віри, помісних Церков, помісних Соборів, а особливо визнання віри Св. Отців Церкви (найбільш знані: Визнання віри Епіфанія, св. Григорія Назіанського, св. Григорія Нісського, Символ «Quicumque» – приписуваний св. Атаназію, та інших)²⁵.

Сучасний Катехизм Католицької Церкви дуже чітко визначає: «Жоден із символів, що виникли на різних етапах життя Церкви, не можна вважати застарілим або непотрібним. Вони сьогодні допомагають нам зрозуміти й поглибити віру всіх часів за допомогою різноманітних її викладів» (п. 193)²⁶.

Хотілось би звернути богословську увагу не лише на давні Визнання віри, але у світлі ідей II Ватиканського Собору щодо оновлення віри, закликати до написання нового визнання віри. Яскравим прикладом може слугувати в Католицькій Церкві сучасна та велична декларація віри християнської спільноти, відображена у «Визнанні віри Божого народу»

²² Катехизм Католицької Церкви. С. 57-58.

²³ Чернов В. Апостольський Символ Вери. *Православная энциклопедия* / под ред. патриарха Кирилла. Москва : Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2001. Т. 3. С. 124-125.

²⁴ Каприо С. Апостольський Символ Вери. С. 326.

²⁵ *Breviarum Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła* / ред. Głowa S., Bieda I. Poznań, 1997. С. 608-624.

²⁶ Катехизм Католицької Церкви, С. 57.

(1968 р.), що була написана та проголошена Папою Павлом VI, рівно 50-років тому²⁷.

Чому б нам так само в УГКЦ не спробувати започаткувати процес написання нового визнання віри (в ідеалі навіть декількох, наприклад: Символ віри сучасного християнина, Символ віри Божої Дитини). І це, на нашу думку, ще один виклик для сучасного християнина ХХІ ст.

Представлена ідея, в жодному випадку не покликана суперечити доктринальному значенню Нікейсько-Константинопольського Символа Віри. Однак, поряд із цим визнанням, необхідно, простою та зрозумілою мовою, сучасній людині представляти також інші визнання. Адже потрібно усвідомлювати, що Нікейсько-Константинопольський Символ був написаний у контексті двох великих ересей: аріанства та духопоборництва²⁸. Саме тому, в ньому не відображена пізніша комплементарна доктрина Церкви про Святі Таїнства (у символі визнаємо віру лише в Таїнство Хрещення).

Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха», розуміючи необхідність доповнення Нікейсько-Константинопольського Символа Віри поєднує його із текстом Анафори Літургії св. Василя Великого²⁹. І це яскравий приклад пошуку нових підходів у богословському навчанні УГКЦ, при цілковитому збереженні східної духовної традиції.

У світлі вищесказаного, потрібно розпочати процес пропагування ідеї написання **нового символу віри християнина УГКЦ**. Такий символ віри, міг би стати одним з фундаментальних для євангелізаційної місії УГКЦ, новим подихом оновлення віровчення серед християн. Дуже важливо, що цей новий символ відобразив не лише синтез богословського віроісповідання, але і моральні та духовні аспекти, щоб засвідчити, що наша віра має бути живою та діяльною. У світлі навчання II Ватиканського Собору, Церква покликана завжди бути відкритою, особливо на рівні євангелізаційному та катехитичному, до нових способів окреслення правд віри.

Підсумовуючи дослідження сучасних викликів, які стоять перед християнином УГКЦ на площині його віри в Триєдиного Бога, у контексті успішного поширення новітніх єретичних поглядів свідками Єгови та мормонами, до пріоритетних висновків належить зарахувати: необхідність детального вивчення методологій цих єретичних спільнот та створення Церквою комплексних пасторально-богословських противаг для збереження

²⁷ СИМВОЛ ВІРИ БОЖОГО ЛЮДУ : СПОВІДАННЯ ВІРИ ПАПИ ПАВЛА VI (ДО 50-РІЧЧЯ ПРОГОЛОШЕННЯ). URL: <http://kmc.media/2018/06/30/symvol-viry-bozhogo-lyudu-spovidannya-viry-papy-pavlavi-do-50-richchya-progoloshennya.html> (дата звернення: 03.11.2018).

²⁸ Падовезе Л. Вступ до патристичного богослов'я. С. 60-62; 66-70.

²⁹ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви. Христос – наша Пасха. Львів : Свічадо, 2011. С. 9-16.

та поширення істин Божого Одкровення; важливість опрацювання нової, простої, зрозумілої для сучасної людини богословської мови про Триєдиного Бога та пропозиція формування нового символу віри для християнина УГКЦ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асмус В., Бернацкий М. Учение Григория Паламы. *Православная энциклопедия* / под ред. патриарха Кирилла. Москва : Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2007. Т. 13. С. 22–41.
2. Бальтазар Г.У. Пасхальне таїнство / пер. Н. Лозинської. Львів : Місіонер, 2011. 280 с.
3. Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965) : Конституції, декрети, декларації. Коментарі. Львів : Свічадо, 2014. 608 с.
4. Документи Святого і Великого Собору Православної Церкви. Крит, 2016 / авт.-уклад. прот. Георгій Коваленко, архім. Кирил (Говорун). Київ : Дух і літера, 2016. 112 с.
5. Калліст (Уер). Православна Церква. Київ : Дух і Літера, 2009. 384 с.
6. Каприо С. Апостольський Символ Вери. *Католическая Энциклопедия* / ред. В. Л. Задворный та ін. Москва, 2011. Т. 1. С. 325-326.
7. Катехизм Католицької Церкви. Синод УГКЦ, 2002. 772 с.
8. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви. Христос – наша Пасха. Львів : Свічадо, 2011. 333 с.
9. Лаба В. Патрологія : життя, письма і вчення Отців Церкви. Рим, 1974. 552 с.
10. Лосский В.Н. Очерк Мистического богословия Восточной Церкви. Догматическое богословие. Москва : Центр, 1991. 288 с.
11. Лупандин И. Бальтазар Ганс Урс фон. *Католическая Энциклопедия* / ред. В. Л. Задворный та ін. Москва, 2002. Т. 1. С. 452-454;
12. Мейендорф И. Византийское богословие. Исторические направления и вероучения. Москва : Когелет, 2001. 432 с.
13. Мейендорф И. Православие в современном мире. Москва : Путь, 1997. 247 с.
14. Мормони. URL: <http://www.apologetika.org.ua/index.php/information-on-pseudo-christian-groups/97-lds> (дата звернення: 03.11.2018).
15. Мормони. Матеріал из Википедии — свободной энциклопедии. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%8B> (дата звернення: 04.11.2018).
16. Падовезе Л. Вступ до патристичного богослов'я / пер. Г. Теодорович. Львів : Свічадо, 2001. 184 с.
17. Православний катехизм «Бог Живий» : катехизм для всієї родини / пер З. Кудрини. Львів : Свічадо, 2005. 384 с.
18. Ранер К. Основания веры. Москва : Библийско-богословский ин-т св. апостола Андрея, 2006. 658 с.
19. Свідки Єгови. URL: <http://www.apologetika.org.ua/index.php/information-on-pseudo-christian-groups/95-jw> (дата звернення: 03.11.2018).
20. Свідки Єгови. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8_%D0%84%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8#cite_note-1 (дата звернення: 04.11.2018).

21. Символ віри Божого люду : сповідання віри Папи Павла VI (до 50-річчя проголошення). URL: <http://kmc.media/2018/06/30/symbol-viry-bozhogo-lyudu-sprovidannya-viry-pavy-pavlav-i-do-50-richchya-progoloshennya.html> (дата звернення: 03.11.2018).
22. Фаруджя Э. Ранер Карл. *Католическая Энциклопедия* / ред. В. Л. Задворный та ін. Москва, 2011. Т. 4. С. 48-50;
23. Чернов В. Апостольський Символ Веры. *Православная энциклопедия* / под ред. патриарха Кирилла. Москва : Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2001. Т. 3. С. 124-125.
24. Шепетяк О. М. Тринітарне богослов'я Карла Барта і Карла Ранера. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2014. № 24. С. 118-124.
25. Шмеман А. Исторический путь православия. Москва : Паломник, 1993. 388 с
26. *Breviarum Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła* / ред. S. Głowa, I. Bieda. Poznań, 1997. 728 с.
27. Breuning W. Nauka o Bogu. Podręcznik teologii dogmatycznej. Kraków, 1999. 287 с.
28. Taft R.F. Oltre l'oriente e l'occidente. Per una tradizione liturgica viva. Roma, 1999. 355 с.

References

1. Asmus V., Bernatskyi M. Uchenye Hryhoryia Palamu. *Pravoslavnaia entsyklopedyia* / pod red. patryarkha Kyrylla. Moskva : Tserkovno-nauchnyi tsentr «Pravoslavnaia entsyklopedyia», 2007. Т. 13. S. 22-41.
2. Baltazar H.U. Paskhalne tainstvo / per. N. Lozynskoi. Lviv : Misioner, 2011. 280 s.
3. Dokumenty Druhoho Vatykanskoho Soboru (1962-1965) : Konstytutsii, dekrety, deklaratsii. Komentari. Lviv : Svichado, 2014. 608 s.
4. Dokumenty Sviatoho i Velykoho Soboru Pravoslavnoi Tserkvy. Kryt, 2016 / avt.-uklad. prot. Heorhii Kovalenko, arkhim. Kyryl (Hovorun). Kyiv : Dukh i litera, 2016. 112 s.
5. Kallist (Uer). *Pravoslavna Tserkva*. Kyiv : Dukh i Litera, 2009. 384 s.
6. Kapryo S. Apostolskyi Symvol Verы. *Katolycheskaia Entsiklopedyia* / red. V. L. Zadvornyi ta in. Moskva, 2011. Т. 1. S. 325-326.
7. Katekhyzm Katolytskoi Tserkvy. Synod UHKTs, 2002. 772 s.
8. Katekhyzm Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy. Khrystos – nasha Paskha. Lviv : Svichado, 2011. 333 s.
9. Laba V. Patrolohiia : zhyttia, pysma i vchennia Ottsiv Tserkvy. Rym, 1974. 552 s.
10. Lossky V.N. Oчерk Mystycheskoho bohoslovyia Vostochnoi Tserkvy. Dohmatycheke bohoslovye. Moskva : Tsentr, 1991. 288 s.
11. Lupandyn Y. Baltazar Hans Urs fon. *Katolycheskaia Entsiklopedyia* / red. V. L. Zadvornyi ta in. Moskva, 2002. Т. 1. S. 452-454;
12. Meiendorf Y. Vyzantyiskoe bohoslovye. Ystorycheskye napravlenyia y verouchenyia. Moskva : Kohelet, 2001. 432 s.
13. Meiendorf Y. *Pravoslavnye v sovremennom myre*. Moskva : Put, 1997. 247 s.
14. Mormony. URL: <http://www.apologetika.org.ua/index.php/information-on-pseudo-christian-groups/97-lds> (data zvernennia: 03.11.2018).
15. Мормоны. Materyal yz Vykupedyu – svobodnoi entsyklopedyy. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%8B> (data zvernennia: 04.11.2018).
16. Padoveze L. Vstup do patrystychnoho bohoslovia / per. H. Teodorovych. Lviv : Svichado, 2001. 184 s.

17. Pravoslavnyi katekhyzm «Boh Zhyvnyi»: katekhyzm dlia vsiei rodyny / per Z. Kudryny. Lviv : Svichado, 2005. 384 s.
18. Raner K. Osnovaniya verы. Moskva : Bybleisko-bohoslovskiy un-t sv. apostola Andreia, 2006. 658 s.
19. Svidky Yehovy. URL: <http://www.apologetika.org.ua/index.php/information-on-pseudo-christian-groups/95-jw> (data zvernennia: 03.11.2018).
20. Svidky Yehovy. Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B8_%D0%84%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8#cite_note-1 (data zvernennia: 04.11.2018).
21. Symvol viry Bozhoho liudu : spovidannia viry Papy Pavla VI (do 50-richchia proholoshennia). URL: <http://kmc.media/2018/06/30/symvol-viry-bozhogo-lyudu-spovidannya-viry-papy-pavlavi-do-50-richchya-progoloshennya.html> (data zvernennia: 03.11.2018).
22. Farudzhia Э. Raner Karl. Katolycheskaia Эntsyklopedyia / red. V. L. Zadvornyi ta in. Moskva, 2011. T. 4. S. 48-50;
23. Chernov V. Apostolskyi Symvol Verы. Pravoslavnaia эntsyklopedyia / pod red. patryarkha Kyrylla. Moskva : Tserkovno-nauchnyi tsentr «Pravoslavnaia эntsyklopedyia», 2001. T. 3. S. 124-125.
24. Shepetiak O. M. Trynitarne bohoslovia Karla Barta i Karla Ranera. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. 2014. № 24. С. 118-124.
25. Shmeman A. Ystorycheskyi put pravoslavyia. Moskva : Palomnyk, 1993. 388 s
26. Breviarum Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła / red. S. Głowa, I. Bieda. Poznań, 1997. 728 s.
27. Breuning W. Nauka o Bogu. Podręcznik teologii dogmatycznej. Kraków, 1999. 287 s.
28. Taft R.F. Oltre l'oriente e l'occidente. Per una tradizione liturgica viva. Roma, 1999. 355 s.

Дата надходження до редакції: 03.12. 2018